

Gündəliklər

Şair Mikayıl Müşfiq (1908-1939)

Fərid Ələkbərov

Mənbə: Azərbaycan International jurnalı - Aİ 10.3 (Payız 2002)

© 2004. Azerbaijan International

AZERI.org

Stalin dövründə Azərbaycan tarixinə aid ən maraqlı xatirələrdən biri Azərbaycan şairi Mikayıl Müşfiqin həyat yoldaşı Dilbər Axundzadə tərəfindən yazılan “Mənim Müşfiqli günlərim” gündəliyidir. Müşfiq Stalin repressiyasının ən qızgın dövründə 31 yaşında həbs edilmiş və edam edilmişdi. Həmin dövrdə Dövlətə təhlükə törədən 10 minlərlə ziyalı və digər şəxslər həbs edilmiş, Qazaxıstan və Sibirə sürgün edilmiş və ya öldürülmüşdü.

Dilbərin xatirələri Sovet dövründə, 70-ci illərdə yazılmışdı, buna görə də o həyat yoldaşının ölümünə səbəb olan siyasi represiyanın bəzi xırdaqları barədə heç bir söz söyləyə bilməmişdi. O hətta Müşfiqin nə vaxt və necə həbs edilməsi barədə də məlumat verməmişdi. Bununla belə, onun kitabı bizə bu istedadlı şairin həyatı barəsində ilkin məlumat vermək üçün çox dəyərlidir.

Dilbər yazır ki, Müşfiq hətta uşaq ikən çox mərd və səmimi olmuşdur. Müşfiq valideynlərini uşaq yaşlarında itirmişdi və bundan sonra nənəsi onun qayğısına qalmışdır. Nənəsi onu müsəlman ibtidai dini məktəbi olan mollaxanaya göndərir. Kasıb uşaqlar üçün nəzərdə tutulan bu məktəb qaranlıq, çirkli bir zirzəmidə yerləşirdi. Molla şagirdləri ərəbcə Quranı əzbərləməyə məcbur edirdi. Şagirdlər ərəb sözlərini düzgün tələffüz etmədikdə, molla onları çubuqla döyərdi. Gənc Müşfiq mollaxanaya nifrət edirdi, buna görə də bu məktəb haqqında aşağıdakı acıqlı misraları yazmışdı:

Uşaqlar əyləşib yerə,
Cındır həsir—dolu birə,
Belə molla yerə girə!
De görüm bu molla—
Hara mollasıdır?
Yoxsa, bu molla qara mollasıdır?

Müşfiqin nənəsi onun bu şerini gördükdə Müşfiqi sözünü açıq-aşkar dediyinə görə xəbərdar etdi: “Əgər sən belə davam etsən, onda bizim hamımızın axırı gələcək. Sən yetimsən. Kim sənin qeydinə qalacaq?” Zaman nəticədə nənəsinin doğru olduğunu sübut etdi.

Sovet dövründə Müşfiq dünyəvi məktəbə daxil olmuş və ali təhsilini başa vurmuşdu. O tezliklə sosializmin “Azadlıq, Bərabərlik və Qardaşlıq” kimi şüarlarından təsirlənməyə və rejimin bütün yer üzündəki insanlar üçün sosializm cənnəti quracağına dair sözlərinə inanmağa başladı. Müşfiq də digər azərbaycanlı ziyalılar kimi sosializm ideyalarını alqışlamağa başladı.

Öz şerlərində Müşfiq sənaye işçilərinin və fəhlələrin işlərinin tərənnüm edir və Bakı və digər şəhərlərdə sənaye müəssisələrinin tikilməsini tərifləyirdi. Yaşınım 20-ci çağlarında olmasına baxmayaraq, Müşfiq öz şerlərinə görə çox tanınırdı. O, məhəbbət və gözəllik barəsində sonsuz sayda şerlər yazmışdı.

Müşfiqin həyat yoldaşı yazır ki, Müşfiq 1920-c illərdə Azərbaycanda ərəb əlifbasından latın əlifbasına keçidi alqışlayırdı. Müşfiq ümid edirdi ki, mürəkkəb ərəb əlifbasından sadə latın əlifbasına keçid Azərbaycanda və digər Şərqi ölkələrində savadsızlığı aradan qaldıracaqdır. O hətta bu önəmli hadisəni qeyd etmək üçün şer də yazmışdı:

Səndə günahı var bir müqəssirin,
Budur müddəinin ən son kitabı:
Əlvida! Əkvida, ey köhnə əsrin,
Köhnə əlifbası, cındır kitabı.

Müşfiq ziddiyyətli məsələlər barədə də öz səsinin ucaltmaqdan çəkinmirdi. Məsələn, Stalin deyirdi ki, Azərbaycanın milli musiqi alətləri, xüsusilə də 11 simli musiqi aləti olan tar qadağan olunmalıdır. Stalin və Azərbaycan Kommunist Partiyasının rəhbəri Mir Cəfər Bağırov tar çalmağı qadağan etdikdə, Azərbaycan ziyalıları dəhşətə gəldilər.

Müşfiqin həyat yoldaşı bu barədə yazır: “Məşhur tarzən Qurban Pirimov bizə gəldi və bu məsələ ilə bağlı kədərli olduğunu bildirdi. ‘Bəli, bəli, mən bu barədə eşirmişəm’, deyə Müşfiq dilləndi, ‘Mən buna inana bilmirəm... Xalq onun sevimli milli musiqi alətindən məhrum etmək, onu sevincdən məhrum edərək əbədi qüssəyə düşürmək deməkdir.

“Müşfiq özünün divardan asılmış tarını götürdü və Qurbandan xahiş elədi ki, onu çalsın. Qurban “Rast” muğamını çalarkən Müşfiq nə isə barəsində fikirləşirdi. Sonra qəflətən onun səsi muğamın musiqisinə qarışdı:

Oxu tar, oxu tar!
Səni kim unudar?
Oxu tar, oxu tar!

Müşfiq tarın önəmliliyi barədə uzun bir şer yazaraq onu “Oxu tar, oxu!” adlandırdı. Bu şer nəşr olundu və ictimaiyyətin geniş dəstəyini qazandı. Müşfiq öz istəyinə nail olmuşdu. Tar qadağan olunmadı. Üzeyir Hacıbəyovun “Koroğlu” (1937) operası kimi orkestraya tar aləti əlavə edilən əsərlər yazılmağa başlandı. Bəstəkar Hacı Xanməmmədov tar üçün ayrıca 3 konsert yazmaqla bu işi davam etdirmişdir.

Müşfiqin şerləri hədəfdə

Lakin rejim Müşfiqin ona qarşı bu müqavimətini və sosial məsələlər barəsində öz fikrini azad surətdə söyləməsini unutmamışdı. Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının görüşlərində və sayısız kommunist iclaslarında Müşfiq “şovinst”, və “xırda burjua şairi” adlandırılırdı. Stalin rejimini razı salmağa çalışan bəzi ədiblər Müşfiqə və onun şerlərinə hücumə keçməyə başladılar. Nəticədə isə onun şerləri tədqiq edildi və “anti sovet ideyaları” əks etdirdiyi bildirildi.

Tezliklə Müşfiqin köhnə dostları və qohumları ondan qaçmağa başladılar. Onlar bilirdilər ki, “anti Sovet şairi” kimi tanınan bir şəxslə yaxın əlaqələrdə olmaq çox təhlükəli idi. Heç kəs onu müdafiə etməyə cürət etmirdi.

Onun həyat yoldaşı bu barədə yazırdı: “Yalnız Hökümə Sultanova (tanınmış dövlət xadimi) Müşfiqi iclasda müdafiə etməyə azca səy göstərmiş və demişdi: ‘Biz Müşfiqi burjua şairi adlandırmaqla özümüzdən ayırmamalıyıq... O həmişə bizimlə olub və olacaq da.’ Lakin iclasdakı digər iştirakçılar Müşfiqi müdafiə etmədilər və qorxudan səslərini çıxarmadılar.”

Müşfiq bu kobud münasibəti anlaya bilmirdi. Hər kəs bilirdi ki, o sosializm ideyalarına inanır və kommunist partiyasına sadıqçəsinə xidmət edirdi. Lakin Stalin rejimi kommunizmə sadıq olsa belə mərd və azaddüşüncəli insanları istəmirdi. Stalinçilər düşünürdülər: “Bugün Müşfiq tarı müdafiə etməyə cürət etdi, kim bilir sabah o nə fikirləşəcək və yazacaq?”

Müşfiq çox cəsarətli idi və bir çox azərbaycan ziyalılarını qətlə yetirən və sürgünə göndərən hökumətin repressiya aparatından qorxmurdu. 1931-ci ildə o universitet yoldaşı Qəhrəman Süleymanzadəyə məktub yazır. Bu məktub Bakı Əlyazmalar İnstitutunun arxivində saxlanılır. Məktubda deyilir: “Əzizim Qəhrəman! Sən məndən öz xatirələrimi albomunda yazmağı xahiş etmişdin. Dostum, bu dünyada heç kəs əbədi deyil. İnsan ömrü bir çiçəyin ömründən belə qısadır. Həyatdan sevinc alan, lakin bəlkə də səhərisi gün gözlərini həmişəlik yummağa və bütün arzu və ümidlərindən ayrılmağa məhkum edilən insan da çiçəklər kimi solur və yox olur. Kim bilir bəlkə onun qəbir üzərində otlar bitəcək. Lakin bu ən dəhşətli olan şey deyil. Əbədlilik hər bir insanın öz əlindədir. Tarix bir çox ölməz həyatların şahidi olmuşdur. Bütün insanları sevmək mümkündür və hər bir insan digər insanların qəlbində sevgi və gözəllik xatirələri yarada bilər. Mən sənə belə bir tale arzu edirəm, dostum! M. Müşfiq. 27 Noyabr, 1931”

Pərəstişkarlıq və ailə həyatı

Öz xatirələrində Dilbər bu həssas şairlə ilk dəfə necə tanış olmaları barədə yazır: “Mən ilk dəfə Müşfiqlə Azərbaycan Pedaqoji Universitetinin buraxılış gecəsində tanış oldum. Biz bir-birimizlə söhbət etdik. Bu hadisədən uzum müddət keçdi.

“Bir gün mənim rəfiqəm Piraya sirli şəkildə gülərək mənə yaxınlaşdı. ‘Dilbər, heç bilirsən sənə nə gətirmişəm?’ Mən təəcüblə ona baxdım.

“Təsəvvür eləyə bilərsən”, deyə o əlavə etdi: “Bir gün küçə ilə gedirdim və qəflətən ailəmizin köhnə dostlarından olan Müşfiqi gördüm. O, mənə yaxınlaşdı və Pedaqoji texnikumdakı təhsilimlə maraqlandı. Biləndə ki, sən də məninlə orada oxuyursan, çox sevindi. O, cibindən bir məktub çıxardı və onu sənə verməyi xahiş etdi.”

“Bir-birinizi çoxdan tanıyırsınız?”, deyə Piraya məndən soruşdu.

“Mən cavab vermədim. Məktubu açdım və gördüm ki, o mənim üçün şer yazıb. Şair məni ilk dəfə təsadüfən gördüşdüyümüz gecədən yadında saxlamışdı.”

Xatırla, sevgilim, bir axşam çağı,
Yandı gözlərimdə eşqin çırağı.
Saçlarından ilham aldığım zaman,
Saçdı gözlərimi incə bir duman,
Nə yüksəyi gördüm, nə də alçağı.

“Müşfiqin bu məktubu bizi sonradan birləşdirən bir körpüyə çevrildi. Mən bizim necə bir-birimizə yaxınlaşmağa başladığımız barədəki önəmsiz xırdalıqlar barədə qəsdən danışmıram. Bunu demək kifayətdir ki, biz tədricən bir-birimizə qarşılıqlı simpatiya hiss etməyə başladığımız və bu hiss sonralar sevgiyə çevrildi.

Müşfiq Dilbərə bir çox şerlər həsr etdi. Bu cütlük 1931-ci ildə evləndi. Onların uşağı olmadı. 1937-ci ildə Müşfiq “Xalq düşməni” kimi həbs edildi. Bundan bir qədər sonra, 1939-cu ildə o edam edildi. Onun həyat yoldaşı isə yalnız qaldı. O, özlərinin müştərək həyatı barədəki xatirələri uzun illər yazmağa cəsarət etməmişdi. Yalnız Stalinin ölümündən (1953) sonra Müşfiq bəraət almış və Dilbər bu xatirələri yazmağa başlamışdı. Görünür ki, Müşfiqin həyatının bir çox daha önəmli tərəfləri hələ də açılmamış qalmışdır. Xatirələrinin əvvəlində Dilbər yazır: “Müşfiq o qədər nadir bir insan idi ki, nəinki onunla yaşadığım 7 il ərzində (1931-1937), hətta o həbs olunandan və edam ediləndən sonra onun həyatının mənası barədə düşündüyüm uzun illər ərzində onun həqiqətdə kim olduğunu tamamilən başa düşə bilmədim. Mənim həmin dövrdən qalan xatirələrim həyatımın bahar çağından qalan xatirələrdir.”

Veb direktor: Betti Bleyer

Tərcümə: Aytən Əliyeva

Yoxladı: Aydan Nəcəfova

Rekaktə edən və veb üçün hazırlayan: Aydan Nəcəfova